

К.А. Глушенко. Формирование средств восприятия и воспроизведения коммуникативных сообщений слепоглухими детьми.

В статье изложены результаты диссертационного исследования, посвященного проблеме формирования коммуникативной компетентности слепоглухих детей. Развитие коммуникации слепоглухих детей рассматривается с позиции разделения коммуникативного процесса на два взаимосвязанных компонента – восприятие и воспроизведение сообщения (с соответствующими средствами перцептивной и экспрессивной коммуникации). В статье доказано, что такое распределение обусловлено своеобразием сенсорной основы формирования средств коммуникации у слепоглухих детей. Также представлен ход формирования у слепоглухого ребенка вспомогательных средств коммуникации до овладения им словесной речью.

Ключевые слова: комплексное нарушение психофизического развития, слепоглухота, перцептивная и экспрессивная коммуникация, средства коммуникации, уровни коммуникации.

K. Glushenko. Development of means of perceptive and expressive communication of deafblind children.

The article contains results of the candidate thesis research on development of communication competence of deafblind children. Communication development of deafblind children is analysed in view of its two interrelated components: perception and expression of a communication message (and corresponding means of receptive and expressive communication). The article proves that pre-condition for development of communication means of deafblind children. It also describes progression in development of auxiliary means of communication preceding to verbal speech development.

Key words: multiple disability, deafblindness, receptive and expressive communication, means of communication, communication level.

Статтю подано до друку 08.04.2010 р.

УДК 376-056.26:617.751.6:159.946+376.016:72/76

© 2010 р.

I. М. Гудим
к.пед.н., в.о. завідувача лабораторії тифлопедагогіки
Інституту спеціальної педагогіки НАІПН України (м. Київ)

ДІАГНОСТУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СЕНСОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ НА МАТЕРІАЛІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті висвітлюються питання обмеження стану сенсорного розвитку дітей з порушеннями зору шляхом використання діагностичних методик, побудованих на матеріалі образотворчого мистецтва та адаптованих до їх зорових можливостей. Представлено діагностичні методики і спеціальні вправи для обмеження та формування сенсорних здібностей у старших дошкільників та молодших школярів.

Ключові слова: діагностичні методики, сенсорний розвиток, діти з порушеннями зору, образотворче мистецтво.

Головним завданням психолого-педагогічної діагностики є аналіз особливостей розвитку дитини, визначення її потенційних можливостей, задатків та інтересів, які можуть бути використані як опорні ланки у розробленні та здійсненні корекційно-розвивальної роботи. Застосування спеціальних методів педагогічної діагностики у навчанні й вихованні дітей з порушеннями психофізичного розвитку сприяє своєчасному

виявленню їхніх труднощів, цілеспрямованому аналізу специфічних особливостей формування різних психічних процесів, поведінки й діяльності. Педагогом діагностується переважно наявний рівень освіченості та індивідуальні можливості оволодіння знаннями, вміннями та навичками, а також рівень вихованості, педагогічні аспекти соціалізації, адаптації, інтеграції в соціум. Психологом досліджується розумова працездатність, вивчаються сприймання, увага, пам'ять, інтелект, особливості мовлення, емоційні стани, особистісний розвиток.

В спеціальній педагогіці, особливо в тифлопедагогіці, проблема психолого-педагогічного діагностування залишається мало розробленою. Зокрема, відсутній стандартизований психодіагностичний інструментарій для обстеження дітей з порушеннями зору. Психологи, які працюють з дітьми з порушеннями зору, здебільшого використовують загальнопсихологічні методики діагностування, адаптуючи їх до зорових можливостей обстежуваних. Анкетування тифлопедагогів дошкільних закладів показало, що діагностичний інструментарій, використовуваний ними для педагогічного обстеження дошкільників з порушеннями зору, досить вузький, часто недостатній для всебічного вивчення здібностей дитини.

Метою даної роботи є апробація комплексу методик для діагностики особливостей сенсорного розвитку старших дошкільників та молодших школярів з порушеннями зору, в основу яких покладено один з доступних у цьому віці продуктивних видів діяльності, а саме образотворчу.

Особливості перцептивної активності та наявного сенсорного досвіду дітей з порушеннями зору включено до змісту корекційно-реабілітаційної моделі спеціального компонента освіти (Л.С. Вавіна). Вдосконалення сенсорного розвитку дошкільників сприятиме цілеспрямованому формуванню функціональних зв'язків зорового сприймання та інших психічних функцій, розвитку

когнітивної сфери психіки дитини. Успішність сенсорного розвитку дошкільників з порушеннями зору є важливою передумовою їх підготовки до шкільного навчання.

Сенсорні здібності складні та тісно взаємопов'язані з рухом, з моторикою. Зір за своєю природою є як моторним, так і сенсорним. Дотикове сприймання може бути успішним лише за умови рухливості пальців. В кері головного мозку чуттєві та рухові уявлення не функціонують ізольовано. Доведено, що не існує чіткої розмежованості між руховою та сенсорною зонами кори головного мозку [1, 158].

Рядом досліджень тифлогів було доведено тісну взаємозв'язаність процесів компенсації та перцепції та обтунтовано центральне місце сенсорно-перцептивних процесів у системі компенсації порушень розвитку в осіб з вадами зору. Так, Л.І. Солнцева виділила три стадії компенсації: перша стадія компенсації є розвитком диференціації тактильно-слухової перцепції, друга передбачає вдосконалення сенсорних динамічних асоціацій, зокрема на рівні соціальної перцепції; а третя – формування уявлень дитини з порушеннями зору [5].

На основі цього здійснювався пошук ефективних засобів корекційно-компенсаторного впливу на формування та розвиток сенсорнотрикі дошкільників з порушенням зором на різних роках навчання. Так, було виявлено, що починаючи з 3-х років основне місце у сенсорному вихованні займає ознайомлення із загальноприйнятими сенсорними еталонами та способами їх використання, а також способами обстеження предметів. В 4 роки дітей продовжують знайомити з кольором (вводяться поняття відтінків), еталонами форми (длина має знати 5 фігур), навчають аналізувати складні форми. В 5 років діти знайомляться зі способами стурмання відтінків кольору, називають їх, знаходять в оточенні; оволодівають способами обстеження складної форми предмета, вчать давати послідовний словесний опис предмета.

До 6-7 років у дитини мають бути сформовані основні сенсорні функції: кольороорозрізнєння, форморозрізнєння, розрізнєння за розміром та фактурою.

Під час педагогічних спостережень, проведених бесід з тифлопедагогами та вихователями дошкільних закладів, аналізу їх практичного досвіду було з'ясовано наступні особливості сенсорного розвитку дошкільників з порушенням зором: у дітей ускладнене формування предметного сприймання; спостерігається значне відставання від однопітків внаслідок вторинних порушень — недорозвитку предметної діяльності, розвитку моторики, порушення просторового орієнтування та мобільності.

Спонтанний сенсорний розвиток у дошкільників з порушенням зором відбувається значно повільніше, ніж у дітей з нормальним зором внаслідок порушеного чи відсутнього зорового наслідування, контролю за виконанням дії, складності організації системи зворотного зв'язку.

У дошкільників простежується нерівномірність розвитку окремих видів сенсорно-перцептивної діяльності, зокрема краще розвивається слухове сприймання, порівняно з дотиковим.

Спонтанний розвиток дітей з порушенням зору призводить до переважання моносенсорного способу сприймання, неформованості системи сенсорних еталонів для аналізу, синтезу та систематизації ознак предметів та явищ навколишнього світу. Це не сприяє розвитку соціально-адаптивних знань, навичок та умінь, а також успішній інтеграції молодших школярів в навчальну та інші види діяльності.

В той же час сенсорний розвиток як основа пізнавальної діяльності є надзвичайно важливим для загального психічного розвитку дитини. Раннє виявлення труднощів та особливостей сенсорного розвитку та відповідне корекційне втручання дозволяє дітям з порушенням зором в подальшому успішно опанувати явний навчання та

навички, значно полегшує сприймання та пізнання навколишньої дійсності.

Більшість методик, які використовуються для обстеження сенсорних здібностей, — це невербальні методики, з використанням графічного матеріалу: малюнків, схем, тобто при виконанні завдання обстежуваній спирається на перцептивні і моторні здібності. Зокрема, використовуються наступні діагностичні методики сенсорники: "Квадрат і коло", "Кралки в кружечках", "Обмацування предметів", "Чоловічки", "Будиночок"; тести копіювання складів та речень, графічні диктанти.

Загальновідомо, що малювання — одне з улюблених дитячих занять. Визчення дитячих малюнків — один з ефективних методів педагогічної діагностики. Під час аналізу дитячих малюнків увага акцентується на вмінні відтворити предмет із збереженням всіх частин, дотриманням пропорцій, адекватністю використання кольорів, легчійстю зображеного, вмінні розкрити сюжет відповідно заданій темі. Отримані дані педагогічного вивчення малюнків є додатковим матеріалом для оцінки актуального рівня розвитку дитини, його структури, типології, інтерпретації інтелектуального компонента в цілому. Виступають основою для прогнозування корекційного розвитку. Дитячі малюнки також виступають найбільш дієвим засобом виявлення перцептивно-моторних порушень.

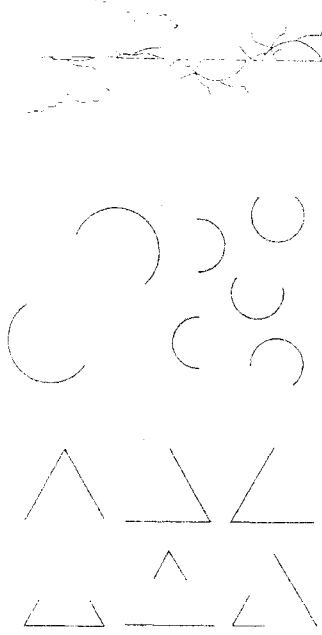
З огляду на це, ми пропонуємо ряд методик обстеження, які базуються на матеріалі образотворчого мистецтва. Їм дають можливість виявити особливості сенсорного розвитку дитини за характером та результатом виконання завдання.

Методики обстеження:

1. Обстеження здібностей до цілісного сприймання форми предметів та співвіднесення частин геометричних фігур і предметних зображень (методика Т. Н. Головіної) [3].

Обстеження здійснюється за таблицями з незакінченими контурами зображеннями геометричних фігур та

предметних зображень (жук, метелик). Дітям ставляться завдання домалювати зображені предмети.

Спостереження за діями дитини під час виконання завдання дає можливість оцінювати її здібності до цілісного сприймання форми предметів, стан сформованості графічних навичок, здібності до симетричного графічного відтворення. Ця інформація важлива для визначення готовності дитини до шкільного навчання.

2. Визначення рівня розвитку дрібної моторики рук.

Запропонувати дитині намалювати одним рухом руки коло діаметром 3-3,5 см. за даним зразком.

Якщо дитині важко впоратися із завданням, замість кола вона малює овал, коло значно меншого розміру, робить це в кілька прийомів, — все це вказує на слабку розвиненість кисті руки. Зображення дитиною предметів значно меншого розміру, ніж на зразку, може вказувати не лише на скутість рухів кисті, а й на порушення зорового сприймання за гіперметропічним типом.

Спостереження за тим, як дитина малює або зафарбовує, може вказувати на стан розвитку дрібної моторики. Якщо вона постійно повертає аркуш, не може змінювати напрямок ліній за рахунок тонких рухів пальців і кисті, означає, що рівень розвиненості дрібної моторики недостатній і потрібне відповідне тренування.

3. Візуально-моторний гешпальт-тест Л. Бендер [4]

Мета: оцінити ступінь сформованості зорово-моторної координації.

Обладнання: аркуш паперу, зразок для копіювання, олівець.

Інструкція: На аркуші спробуй змалювати ці малюнки, щоб вийшло щось дуже схоже.

Важливе правильне відтворення і загального вигляду, і розташування предметів. Можна дати дитині кілька спроб, пехай вона обере найбільш схожий на зразок свій малюнок.

Оцінювання: дитина має правильно відтворити п'ять малюнків зразка та їх розміщення один відносно одного. Рівень розвитку зорово-моторної координації визначається за допомогою якісного аналізу виконаних малюнків.

Високий рівень: малюнки виконано ідентично до зразка, з дотриманням загальних розмірів та розмірів деталей, положення малюнків на аркуші один відносно одного.

Достатній рівень: всі малюнки виконано майже ідентично до зразка, з незначними відхиленнями. Можливий неповний збіг просторового розміщення малюнків один відносно одного, неточність розмірів.

Середній рівень: у всіх малюнків є загальна подібність із зразками. Розташування малюнків на аркуші, їх розмір та пропорції не враховуються.

Низький рівень: малюнки загалом схожі на зразок, хоча б один з них має значний недолік: непов'язаний з недорозвитком графічних навичок дитини.

4. Методика „Знайди квадрат”

Мета: оцінити зорове диференційоване сприймання дитини.

Обладнання: малюнок із зображенням 10 чотирикутників, з яких 5 однакових квадратів і 5 чотирикутників, які дуже схожі на квадрати, мають трохи довші сторони або непрямі кути.

Інструкція: Уважно роздивись малюнок, знайди й покажи всі однакові фігури (квадрати).

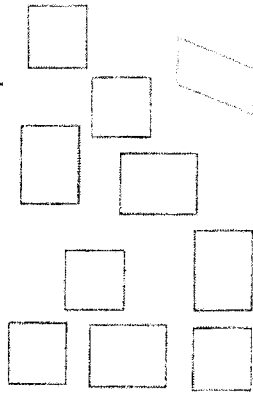
Аналіз результатів:

Рівні розвитку – високий – знайдено 5 квадратів;

достатній – 4;

середній – 3;

низький – менше 3-ох квадратів.

Матеріал образотворчого мистецтва (в тому числі аплікація, ліплення, нетрадиційні види та техніки малювання) є цінним не лише для діагностування наявних порушень розвитку. За умови спеціальної організації, воно може стати потужним корекційним засобом. Графічні вміння та навички, необхідні для зображувальної діяльності, потребують взаємодії зорової та моторно-рухової координації. Саме через те систематичні вправляння у графічній діяльності дітей з порушеннями зору призводять до узгодженості сенсорно-перцептивної та моторної сфер.

Незважаючи на труднощі опанування основами знань з образотворчого мистецтва дітьми з порушеннями зору, воно має значний корекційний потенціал, коригуючи розвиток сенсомоторних здібностей, допомагає засвоювати базові поняття графічної культури, просторового орієнтування, сприяє вихованню художнього світосприйняття, творчому зростанню особистості. Однак для дітей з порушеннями зору необхідне спеціальне педагогічне керівництво процесами сприймання та відтворення графічних зображень, більше часу необхідно відводити на формування навичок аналітико-синтегичного сприймання, нових уявлень, реалістичних образів предметів оточуючого світу, малювання з натури,

реалістичному відтворенню об'єктів та предметів, опануванню навичок технічного характеру.

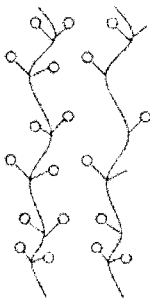
Внаслідок ушкодження зорово-моторної координації, у дітей з порушеннями зору також порушуються просторові уявлення та просторове орієнтування. Діти важко орієнтуються у просторових поняттях *вгорі, поряд, під, над, попереду, позаду, поруч, біля*, часто не розуміють логіко-синтаксичних конструкцій, що ґрунтуються на просторових уявленнях. Виникають труднощі формування уявлень про форму, ускладнення під час вивчення геометричного матеріалу, які успішно можуть бути подолані у предуктивних формах діяльності (малювання, аплікація, ліплення), що викликають у дітей значну зацікавленість та бажання їх виконувати. Досить часто батьки дітей з глибокими порушеннями зору помилюво вважають ліплення, аплікацію і особливо малювання недоступними для їх дітей і відповідно непотрібними, зайвою втрагою часу. Однак це зовсім не так. Саме в цих видах діяльності засвоюються уявлення про форму предметів, просторові уявлення, навички орієнтування у мікропросторі. Крім того, у дитини формується розуміння значущості власної діяльності, уявлення про її результативність.

Дитина з досить високим різном інтелекту, знаючи що саме хоче зробити, але не маючи змоги досягти мети внаслідок зорово-моторного порушення, швидко втрачає інтерес до певної діяльності і знову повернути її увагу до цього виду дій досить важко. Тому так важливо постійно стимулювати та підтримувати у дитини безпосередній інтерес до занять, викликати у неї позитивні емоції і водночас формувати усвідомлення важливості процесу навчання. Його результати, спонукати до самостійності у виконанні завдань, ініціативності, активності, надаючи допомогу опосередковано (запитаннями, повтореннями інструкції до складного завдання простими, короткими реченнями, доброзичливими спохоченнями, похвалою за найменші успіхи).

Графічні ігри для розвитку сенсомоторики [4]:

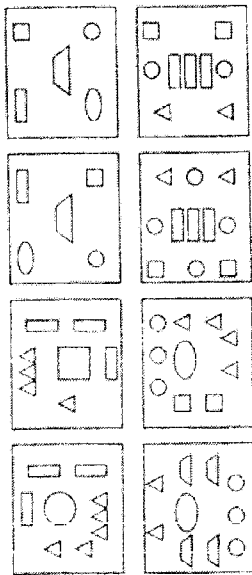
„Знайди помилку”

Запропонувати дитині два узори, один з яких — незавершена копія іншого. *Завдання:* домалювати узор, щоб обидва стали однаковими.

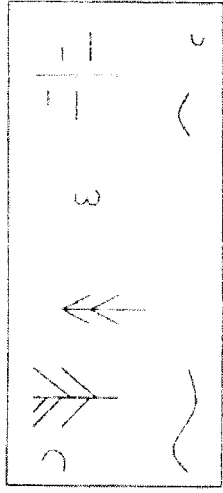
„Килимки”

Завдання: за списом знайти потрібний килимок із запропонованих. Навчити дитину описувати малюнок послідовно, починаючи з лівого верхнього кута, рухаючись за годинниковою стрілкою, правильно вживати слова *посередині, вгорі, внизу, зліва, справа* та назви геометричних фігур.

„Чарівний ліс”

Графічна гра на розвиток уваги. Дитина отримує незакінчений малюнок, на якому, окрім схематичних зображень дерев, є незакінчені зображення, з яких можна домалювати квіти, тварин, птахів. Запропонувати дитині домалювати „чарівний ліс” і розповісти про нього історію.

„Річка”

Підготовка руки до письма: на аркуші зображено хвилясті лінії на близькій відстані одна від одної. Не відриваючи олівця від паперу, слід провести кораблик між берегами річки.

„Впізнай хто”

З'єднати крапки єдиною лінією, не відриваючи руки.

Таким чином, корекція порушень сенсомоторного розвитку, реалізована через образотворчу діяльність, шляхом систематичного тренування вмінь розпізнавати форму предметів, їх будову, розміри, пропорції окремих частин, колір; через уточнення образів предметів та їх елементів, просторове розташування; через розвиток вміння аналізувати та порівнювати предмети, явища та їх зображення, знаходження суттєвих ознак, сприяє виправленню недоліків зорового сприймання, моторно-рухової сфери, розвитку сенсорних здібностей, дрібної моторики.

Подальше вивчення означеної проблеми ми вбачаємо у розширенні діагностичного інструментарію для обстеження дітей з порушеннями зору, розробці комплексів корекційних вправ на матеріалі продуктивних видів образотворчості.

Список літератури

I. Di Leo J. H. Interpreting children's drawings. — New York: Brunner/Mazel Publisher, 1983. — 232 p.

2. Di Leo J. H. Young children and their drawings. New York: Brunner/Mazel Publisher. 1970. 386 p.
3. Богданова Т. Г., Корнилова Г. В. Диагностика познавательной сферы ребенка / Т. Г. Богданова, Т. В. Корнилова. — К.: КоФр, 1996. — 68 с.
4. Определение готовности детей к обучению в школе: диагностические методики, рекомендации педагогам и родителям, развивающие игровые занятия. (Из опыта работы школьного психолога) / сост. Е. А. Чаус, Г. Н. Попова. — Волгоград: Учитель, 2007. — 90 с.
5. Солнцева Л. И. Адаптация диагностических методик при изучении детей с нарушениями зрения / Л. И. Солнцева // Дефектология, 1977. — № 2. — С. 66-74.
6. Уфимцева Л. П., Курегешева Т. Н. Психодиагностические методики для работы с младшими школьниками, имеющими глубокое нарушение зрения / Л. П. Уфимцева, Т. Н. Курегешева // Дефектология. — 2002. — № 6. — С. 6-11.

И.Н. Гудым. Диагностика особенностей сенсорного развития детей с нарушениями зрения на материале изобразительного искусства.

В статье рассматриваются вопросы исследования состояния сенсорного развития детей с нарушениями зрения с использованием диагностических методик, включающих материал изобразительного искусства и адаптированных к их зрительным возможностям. Представлены диагностические методики и специальные упражнения для исследования и формирования сенсорных способностей у старших дошкольников и младших школьников.

Ключевые слова: диагностические методики, сенсорное развитие, дети с нарушениями зрения, изобразительное искусство.

I. Hudym. Diagnosing peculiarities in sensory and motor development of visually impaired children using graphics.

The article is devoted to research of the state of sensory and motor development of visually impaired children by means of diagnostic techniques, which are based on graphical materials and are tailored to their visual abilities. The diagnostic techniques and special exercises for testing and developing sensor-motor abilities of the preschool and primary school children are presented.

Key words: diagnostic techniques, sensor-motor development, visually impaired children, graphics.

Статтю подано до друку 26.04.2010 р.

УДК 376.-056.26.2

© 2010 р.

Т.М. Дегтяренко

докторант

Інституту спеціальної педагогіки НАПН України

УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

В матеріалі статті наведено результати методологічного аналізу проблеми управління корекційно-реабілітаційною допомогою та визначено її теоретичні та науково-методичні основи. Обґрунтовується наукового підходу здійснено на підставі аналізу соціально-політичних, освітньо-економічних чинників та глобалізаційних тенденцій управління. Особлива увага приділяється механізмам формування і реалізації управління корекційно-реабілітаційною допомогою за умови взаємодії всіх галузей соціальної сфери в цьому процесі.

Ключові слова: управління освітньою системою, тенденції менеджменту, фактори управління.